

VOKIETIJOS IR SOVIETŲ SĄJUNGOS KARIUOMENIŲ VEIKSMAI LIETUVOJE 1944 M. LIEPOS MĖNESĮ

Divonis Piličiauskas
Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas

Tęsinys. Pradžia: *Karo archyvas*, t. XL, p. 265–351

DOI: <https://doi.org/10.47459/ka.2026.41.6>

2.5. Kauno puolamosios operacijos pradžia (liepos 28–31 d.)

2.5.1. 7-osios tankų divizijos mėginimas kontratakuoti kairiajame sparne

Liepos 28 d. 3-iasis Baltarusijos frontas pradėjo Kauno puolamąją operaciją, kuriai ruošėsi nuo Vilniaus miesto užėmimo. 1-ojo Pabaltijo fronto puolimo ašis buvo nukreipta Rygos įlankos kryptimi, tačiau kairysis fronto sparnas tęsė puolimą vakarų kryptimi ir apeidamas vokiečių 3-iosios tankų armijos kairįjį sparną veržėsi į Žemaitiją. Kaip minėta, į šį fronto barą vokiečiai liepos 27 d. iš Nemuno fronto permetė 7-ąją tankų diviziją, turėjusią užimti liniją nuo Pašušvio iki Kėdainių¹. Liepos 28 d. prie divizijos buvo prijungta ir *Hoppo* kovos grupė². Šiai tankų divizijai buvo iškelta užduotis, viršijanti jos realias galimybes, – vykdyti puolimą Panevėžio kryptimi³.

¹ U. Ia A. PzAOK3. 7 Pz. Div. Ia-Tagesmeldung an PzAOK3, 27.7.44. *Ten pat*, p. 86, p. 60.

² U. Ia A. PzAOK3. Gen. Kdo. IX A. K. Ia-Morgenmeldung an PzAOK3, 28.7.44. *Ten pat*, p. 52.

³ Hinze, R. *Das Ostfront-drama*, p. 259.

7 žemėlapis. Kauno puolamoji operacija liepos 27–31 d. Nubraižyta autoriaus pagal: ЦАМО, ф. 500, он. 12466, д. 86; Ф. 241, он. 2593, д. 332.; Ф. 235, он. 2074, д. 848

Naujas pozicijas užėmę vokiečių daliniai pradėjo puolimą ir liepos 28 d. pasiekė Paberžę, Pilonis ir Grinkiškį⁴. Tačiau jau pirmąją puolimo dieną 7-ajai tankų divizijai buvo nurodyta jį nukreipti šiaurės kryptimi, o feldmaršalas V. Modelis net paprašė 6-osios oro flotilės vado Roberto Riterio von Greimo paremti šį puolimą visomis turimomis priemonėmis. Taip pat buvo planuota iš Kauno sektoriaus atitraukti ir prie 7-osios tankų divizijos prijungti 6-ąją tankų diviziją: jos, suformavusios tankų korpusą, turėjo vystyti puolimą šiaurės kryptimi. Savo ruožtu 6-ąją tankų diviziją prie Kauno turėjo pakeisti 1-oji Rytprūsių divizija⁵. Tačiau šis planuotas puolimas, į kurį tiek dėta vilčių, buvo praktiškai neįgyvendinamas, nes jau liepos 28 d. vakarą 7-oji tankų divizija perėjo į gynybą nuo stiprias pajėgas į kontrpuolimą metusių sovietų⁶. Bet sovietai pajuto prasidėjusią 6-osios tankų divizijos rotaciją Nemuno fronte, ir tai vokiečiams brangiai kainavo.

Pažymėtina, kad vis dėlto sovietams 7-osios tankų divizijos pasirodymas buvo netikėtas ir sutrikdė 2-osios gvardijos armijos puolimo planus⁷. Galimo vokiečių proveržio išsigandusi 1-ojo Pabaltijo fronto vadovybė įsakė 51-ajai armijai sutelkti savo šarvuotąsias pajėgas Radviliškio apylinkėse, kur jos turėjo padėti 2-ajai gvardijos armijai⁸. Liepos 29–30 d. intensyviausios kautynės vyko dėl Grinkiškio, kurį vokiečiai sėkmingai išlaikė savo rankose⁹. Turėdami stiprias ir gerai ginkluotas pajėgas, vokiečiai nevengė agresyvesnių išpuolių prieš Raudonosios armijos pajėgas. Tiek liepos 29, tiek liepos 30 d. jų surengti lokalūs puolimai buvo sėkmingi ir padėjo sukaustyti sovietų pajėgas¹⁰. Sėkmingai buvo pulta Gudžiūnų, Mantviliškio ir Devynduonių kryptimis, o pačiame dešiniajame divi-

⁴ U. Ia A. PzAOK3. 7 Pz. Div. Ia-Zwischenmeldung an PzAOK3, 28.7.44. ЦАМО, ф. 500, оп. 12466, д. 86, л. 51.

⁵ Hinze, R. *Das Ostfront-drama*, p. 262–263.

⁶ U. Ia A. PzAOK3. 7 Pz. Div. Ia-Tagesmeldung an PzAOK3, 29.7.44. ЦАМО, ф. 500, оп. 12466, д. 86, л. 38.

⁷ Журнал боевых действий 1 ПрибФ. *Ten pat*, ф. 235, оп. 2074, д. 848, л. 72.

⁸ *Ten pat*, l. 78.

⁹ U. Ia A. PzAOK3. 7 Pz. Div. Ia-Zwischenmeldung an PzAOK3, 29.7.44. ЦАМО, ф. 500, оп. 12466, д. 86, л. 36.

¹⁰ U. Ia A. PzAOK3. 7 Pz. Div. Ia-Morgenmeldung an PzAOK3, 30.7.44; 29.7.44. *Ten pat*, л. 26, 35.

zijos sparne buvusios vokiečių pajėgos prasiveržė Miegėnų apylinkėse¹¹. Vokiečių duomenimis, liepos 31 d. buvo sunaikintas net sovietų 33-iosios grenadierių šaulių divizijos štabas ir jos vadas¹². Agresyviais veiksmais 7-oji tankų divizija sutrikdė sovietų planus toliau veržtis į vakarus ir laikiniai sulaukė dalį tam numatytų pajėgų (bent 3 divizijas). Taip pat buvo sumažintas jų spaudimas IX korpusui. Šį laiką vokiečiai išnaudojo dalinių perdislokavimui į neginamą fronto ruožą vakaruose¹³. Kairiajame divizijos sparne buvusios pajėgos pasiekė Kelmę, o *Rothkircheno* grupės sudėtyje buvusios 201-oji ir 390-oji divizijos išsiskleidė ruože tarp Telšių–Laukuvos–Raseinių ir taip užkirto sovietams kelią vakarų kryptimi¹⁴. Šiaip taip vokiečiams pavyko stabilizuoti frontą kairiajame 3-iosios tankų armijos sparne Žemaitijoje. Čia 3-iajai tankų armijai rugpjūčio mėnesį užmezgus kontaktą su armijų grupe „Šiaurė“, frontas nusistovėjo palei Dubysą ir Ventą.

2.5.2. Sovietų kariuomenės puolimas į šiaurę nuo Kauno

3-iajam Baltarusijos frontui perėjus į puolimą pietuose nuo Kauno, puolamuosius veiksmus, nukreiptus prieš IX ir XXVI korpusus, sustiprino ir 1-ojo Pabaltijo fronto kairysis sparnas, remiamas 3-iojo Baltarusijos fronto dešiniajame sparne besikaunančių 39-osios, 5-osios armijų ir 5-osios tankų gvardijos armijos. Abiejų frontų sąveikos tikslas buvo apeiti Kauną iš pietų ir šiaurės, atlikus šį manevrą, jį apsupti ir vokiečių gynybą padaryti beviltišką. Nemuno ir Neries santakoje ir žemumoje stūksantis miestas buvo labai nepalankioje gynybai nuo grėsmės iš rytų vietoje.

Jau liepos 28-osios naktį vyko intensyvios kautynės IX korpuso ginamame ruože Surviliškis–Truskava–Pagiriai–Bukonys. 212-osios I. D. ruože aršiausios kovos vyko ties Užžartėle ir Okainėliais, kur artilerijos ugnies ir tankų remiamos pulko stiprumo sovietų pajėgos ne-

¹¹ U. Ia A. PzAOK3. 7 Pz. Div. Ia-Zwischenmeldung an PzAOK3, 30.7.44. *Ten pat*, л. 24.

¹² U. Ia A. PzAOK3. 7 Pz. Div. Ia-Tagesmeldung an PzAOK3, 31.7.44. *Там же*, л. 8.

¹³ U. Ia A. PzAOK3. Gen. Kdo. IX A. K. Ia-Tagesmeldung an PzAOK3, 29.7.44. *Ten pat*, л. 33.

¹⁴ U. Ia A. PzAOK3. Gen. Kdo. von Rothkirch Ia-Tagesmeldung an PzAOK3, 31.7.44. *Ten pat*, л. 6.

sėkmingai bandė pralaužti vokiečių gynybos linijas. Tuo metu 252-asis I. D. naktį sėkmingai atrėmė 7 puolimus ties Pagiriais, Žeguniais ir Plankiais. Tačiau sudėtingiausia padėtis išliko dalinio H ruože. Sutelkę pėstininkus, tankus ir artileriją, sovietai naktį metė pajėgas dešiniajam IX korpuso sparnui pralaužti. Spaudimo neatlaikęs ir raudonarmiečių persekiojamas dalinys H pradėjo trauktis į naujas pozicijas Pagirių–Bebrikių–Pasraučių–Liepių linijoje¹⁵. Šiame ruože kautynės apogėjū pasiekė dienos metu. Vokiečiams nepavyko užimti naujos gynybos linijos, ir sovietai, prasiveržę ties Kačėnais, Normainių apylinkėse perkirto Žeimių–Šėtos kelią. Tiesa, greito kontrpuolimo metu vokiečiams, kurie turėjo šturmo pabūklų, pavyko atsiimti Normainius ir įrengti postus linijoje Juškonys–Naujokai–Biliuškiei–miško pakraštys į šiaurę nuo Kačėnų. Taip buvo siekta apsaugoti Šėtą, kurioje buvo svarbus kelių susikirtimo taškas. Į dešinįjį IX korpuso sparną popietę atvyko ir pastiprinimas – 256-osios I. D. grupė, kurios užduotis buvo išlaikyti Žeimių–Šėtos kelią. Ji buvo priskirta korpuso daliniui H. IX korpuso dešiniojo sparno padėtis dar labiau komplikavosi vakare. Sovietai pradėjo dar vieną stiprų puolimą visame korpuso dalinio H ginamame ruože, su didžiausiu spaudimu ties Vaiškonių –Šėtos keliu ir Žeimiais¹⁶. Vokiečių padėtį dar labiau sunkino tai, kad dėl jų žlungančios gynybos dalinio H ruože tarp IX korpuso dešiniojo sparno ir kairiajame XXVI korpuso sparne besikaunančios 69-osios I. D. atsivėrė neginama spraga. Tai intensyvaus sovietų puolimo fazėje buvo labai pavojinga ir komplikavo padėtį¹⁷.

Sunkios kautynės liepos 28 d. vyko ir kairiajame XXVI korpuso sparne. Vokiečiai prarado Liepius, o tankų ir aviacijos remiami raudonarmiečiai prasiveržė į vakarus nuo Narauninkiškių. Iš čia prasiveržusių 20 tankų 17 buvo pamušti, o gili pralauža užkardyta tik linijoje, kurios pradžia buvo miško pakraštys į pietus nuo Trakų, toliau siekė Širvius ir Gečius. Dar keletas išpuolių buvo atremta ties Kvietkučiais, Gabrie-

¹⁵ U. Ia A. PzAOK3. Gen. Kdo. IX A. K. Ia-Morgenmeldung an PzAOK3, 28.7.44. *Ten pat*, p. 52.

¹⁶ U. Ia A. PzAOK3. Gen. Kdo. IX A. K. Ia-Tagesmeldung an PzAOK3, 28.7.44. *Ten pat*, p. 46.

¹⁷ U. Ia A. PzAOK3. Gen. Kdo. IX A. K. Ia-Zwischenmeldung an PzAOK3, 28.7.44. *Ten pat*, p. 50.

liškiais, Jonavos–Ukmergės plentu ir palei Šventosios šiaurinę krantą¹⁸. Puolimą tęsiantys sovietai sėkmingai prasiveržė į pietryčius nuo Žeimių, kur mūšių išvargintos ir dėl nuolatinių aviacijos antpuolių tinkamai neaprupintos vokiečių pajėgos nebegalėjo atsilaikyti. Į šią pralaužą mesti mažiausiai 55 tankai prasiveržė iki Vaivadiškių. Dar viena pralauža fronte atsirado tarp Šventosios upės ir Jonavos–Ukmergės plento. Dėl čia prasiveržusių sovietų kilo apėjimo iš pietų grėsmė visam šiauriau esančiam frontui. Vokiečiai surado vos 2 kuopas, kurios galėjo būti mestos priešui sustabdyti. Daugiau pajėgų atlaisvinti buvo numatyta apleidžiant prietilčio pozicijas į pietus nuo Jonavos. Šios prietilčio pozicijos dienos mūšiuose buvo intensyviai ginamos¹⁹. Dienos mūšių metu vien 69-oji divizija atrėmė 25 nuo bataliono iki pulko stiprumo puolimus visoje fronto atkarpoje²⁰ ir kartu su daliniu H sunaikino 31 tanką²¹. Tuo metu dešiniajame korpuso sparne padėtis buvo ramesnė. Čia korpuso dalinys D atsitraukė iki Neveronių linijos²².

Armijų grupės „Centras“ vadovybė, matydama labai komplikuoją padėtį IX ir XXVI korpusų pozicijose, liepos 28 d. vakare davė nurodymą trauktis. IX korpusui buvo nurodyta atsitraukti iki linijos Surviliškis–Milžemiai ir 4 km į vakarus nuo Žeimių. Visai 69-ajai divizijai buvo nurodyta trauktis iki geležinkelio linijos į šiaurės vakarus nuo Ručiūnų Ručiūnai–Šventosios linkis, 8 km į vakarus nuo Jonavos. Korpuso daliniui D teko trauktis iki geležinkelio linijos išsišakojimo į rytus nuo Kauno²³. Jonava sovietams buvo atiduota be pasipriešinimo. Jau kitą dieną į ją įžygiavo 39-osios armijos daliniai²⁴.

¹⁸ U. Ia A. PzAOK3. Gen. Kdo. XXVI A. K. Ia-Zwischenmeldung an PzAOK3, 28.7.44. *Ten pat*, л. 51.

¹⁹ U. Ia A. PzAOK3. Gen. Kdo. XXVI A. K. Ia-Tagesmeldung an PzAOK3, 28.7.44. *Ten pat*, л. 47.

²⁰ *Ten pat*, л. 48.

²¹ U. Ia A. PzAOK3. PzAOK3 Ia-Tagesmeldung an Obkdo. H. Gr. Mitte, 28.7.44. *Ten pat*, л. 41.

²² U. Ia A. PzAOK3. Gen. Kdo. XXVI A. K. Ia-Zwischenmeldung an PzAOK3, 28.7.44. *Ten pat*, л. 51.

²³ U. Ia A. PzAOK3. Ziffer 7 der PzAOK3 Ia-Tagesmeldung vom 28.7.44. *Ten pat*, л. 44.

²⁴ Журнал боевых действий войск 3 БелФ. *Ten pat*, ф. 241, оп. 2593, д. 332, л. 92.

Liepos 29 d. sovietai, siekdami išnaudoti praėjusios dienos sėkmę, metė savo pajėgas į pasiektą pralaužą ties IX ir XXVI korpusų sandūra. Dėl šios priežasties 212-oji ir 252-oji I. D. tvarkingai atsitraukė iki naujos gynybos linijos, čia diena prabėgo ramiai. Tačiau dešiniajame korpuso sparne padėtis tik pablogėjo. Dar nespėjusius pajudėti į naujas pozicijas dalinio H vyrus naktį užklupo galingas sovietų puolimas ir jo metu frontas buvo galutinai sugriautas. Persekiojami sovietų, vokiečių daliniai padrikai traukėsi iki numatytų pozicijų²⁵. Tačiau ties Akmeniais sovietai buvo greitesni ir vokiečių kontratakos metu buvo sustabdyti į rytus nuo šios gyvenvietės²⁶.

Tokia pat sunki padėtis buvo ir 69-osios divizijos ruože, kuri naktį sėkmingai atsitraukė iki naujų pozicijų, tačiau jau ryto valandomis sovietų tankai prasiveržė ties Jonėnais. Vokiečių bandymai užmegzti ryšį su kairėje esančiu daliniu H baigėsi nesėkme²⁷. Jau nuo pat ankstyvo ryto kairiajame XXVI korpuso sparne atsinaujino veržlūs tankų, aviacijos ir artilerijos remiami raudonarmiečių išpuoliai, trunkantys visą dieną. Ties Ručiūnais per vieną ataką net 25 raudonarmiečių tankai bandė pralaužti vokiečių gynybą. Dar viena 20 tankų ataka buvo atremta ties Kulva. Tačiau 12 sovietų tankų prasiveržė į šiaurės vakarus nuo Ručiūnų – ties Salaminais ir Vanagiškiais. Po kontrpuolimo vokiečiams Salaminus atsiimti pavyko, tačiau čia ir toliau vyko intensyvios kautynės.

Vidurdienį vokiečiai ėmėsi ambicingo plano – pradėjo tankų *Tiger* remiamą puolimą palei geležinkelio liniją į šiaurės vakarus nuo Ručiūnų. Jo metu tikėtasi užmegzti ryšį su kairiuoju kaimynu ir užkamšyti tarp vokiečių korpusų atsiradusią spragą, per kurią į vakarus plūdo Raudonosios armijos daliniai. Šis puolimas žlugo²⁸. Vokiečiai negalėjo varžytis su sovietais pajėgų gausa. Į vakarus besiveržiančios rusų pajėgos jau buvo perkirtusios kelią į pietus nuo Barsukinės. Po pietų sovietai pradėjo

²⁵ U. Ia A. PzAOK3. Gen. Kdo. IX A. K. Ia-Morgenmeldung an PzAOK3, 29.7.44. *Ten pat*, ф. 500, оп. 12466, д. 86, л. 39.

²⁶ U. Ia A. PzAOK3. Gen. Kdo. IX A. K. Ia-Zwischenmeldung an PzAOK3, 29.7.44. *Ten pat*, л. 36.

²⁷ U. Ia A. PzAOK3. Gen. Kdo. XXVI A. K. Ia-Morgenmeldung an PzAOK3, 29.7.44. *Ten pat*, л. 39.

²⁸ U. Ia A. PzAOK3. Gen. Kdo. XXVI A. K. Ia-Zwischenmeldung an PzAOK3, 29.7.44. *Ten pat* л. 47.

puolimą plačiu frontu tarp Salaminų ir Kulvos. Daugiau nei tūkstantis pėstininkų, remiamų 40 tankų, pajudėjo į priekį. Per kautynes jie užėmė Salaminus ir Račiūnus. Vokiečiams bolševikus sustabdyti pavyko linijoje nuo Salaminų vakarinių prieigų iki Bešių. Dieną per kautynes, vokiečių duomenimis, vien 69-oji I. D. pamušė 24 tankus²⁹. Tarp Neries ir Nemuno besikaunantis dalinys D dienos pabaigoje taip pat pradėjo trauktis į vakarus, kur buvo numatyta užimti Pirmojo pasaulinio karo pozicijas prie Kauno. Čia turėjo būti užmezgtas kontaktas su kairiuoju 6-osios tankų divizijos sparnu ties Pakalniškiais³⁰. Likimo ironija – carmečiu statytus Kauno fortus, skirtus gintis nuo Vokietijos grėsmės, patys vokiečiai ketino panaudoti gynybai nuo rytų prieš.

Trečiąją puolimo dieną – liepos 30 d. – sovietų jėgos kiek išsikvėpė. IX korpuso kairysis sparnas naktį išlaikė pozicijas, o dalinys H, atėmęs 10 puolimų, galiausiai užmezgė ryšį su dešiniuoju kaimynu. Tai buvo padaryta sėkmingu vokiečių puolimu Pėdžių kryptimi³¹. Tuo metu XXVI korpusas traukėsi į vakarus ir neleido sovietams pasiekti didesnio proveržio fronte³². Kontratakos metu ties Čičiniais, pasitelkus tankus *Tiger*, buvo užkardyta dar viena fronto pralauža. Dienos metu XXVI korpuso ruože buvo sunaikinta dar 12 sovietų tankų³³.

Frontui ir toliau byrant, 3-iosios tankų armijos vadovybė davė tolesnius nurodymus trauktis iki naujų gynybos linijų. IX ir XXVI korpusams buvo nurodyta atsitraukti iki Nevėžio linijos. Kauno, esančio labai nepatogioje gynybinėje pozicijoje, nuspręsta neginti ir, kol dar paskutinis tiltas stovėjo nesugriautas, buvo duotas įsakymas evakuoti korpuso dalinį D³⁴. Nevėžio krantus vokiečių daliniai pasiekė liepos 31 d.

²⁹ U. Ia A. PzAOK3. Gen. Kdo. XXVI A. K. Ia-Tagesmeldung an PzAOK3, 29.7.44. *Ten pat*, p. 34.

³⁰ U. Ia A. PzAOK3. Ziffer 7 der PzAOK3 Ia-Tagesmeldung vom 29.7.44. *Ten pat*, p. 32.

³¹ U. Ia A. PzAOK3. Gen. Kdo. IX A. K. Ia-Zwischenmeldung an PzAOK3, 30.7.44. *Ten pat*, p. 24.

³² U. Ia A. PzAOK3. Gen. Kdo. XXVI A. K. Ia-Morgenmeldung an PzAOK3, 30.7.44. *Ten pat*, p. 27.

³³ U. Ia A. PzAOK3. Gen. Kdo. XXVI A. K. Ia-Zwischenmeldung an PzAOK3, 30.7.44. *Ten pat*, p. 25.

³⁴ U. Ia A. PzAOK3. Ziffer 7 der PzAOK3 Ia-Tagesmeldung vom 30.7.44. *Ten pat*, p. 17.

popietę³⁵. Savo ruožtu sovietai vykdė masinį pajėgų perdislokavimą į šiaurės vakarus, o vokiečiai dėl artilerijos šaudmenų trūkumo jo trikdyti negalėjo³⁶. Liepos 30 d. sovietų 39-ajai armijai buvo įsakyta iki mėnesio pabaigos pasiekti Nevėžio upę³⁷. Jau liepos 31 d. šios armijos daliniai užėmė Vandžiogalą, Babtus ir sėkmingai pasivijo iki Nevėžio atsitraukusius vokiečius³⁸.

Iš Kauno išeiti skubėjusiam daliniui D buvo kilęs apsupimo pavojus, nes sovietai jau buvo spėję įsiveržti į Kauną per geležinkelio tiltą. Tačiau pragaištingo apsupimo vokiečiams išvengti šįkart pavyko ir paskutiniai jų daliniai, pasitraukdami iš miesto, susprogdino geležinkelio tunelį, tiltus ir kitus svarbiausius karinius objektus³⁹. Šįkart apsupimo buvo išvengta tik 3-iosios tankų armijos vado gen. plk. Georgo Hanso Reinhardto dėka, kuris sugebėjo įtikinti labai skeptiškai į atsitraukimą iš Kauno žiūrintį feldmaršalą V. Modelį⁴⁰. Į Kauną liepos 31 d. įsiveržę 5-osios armijos daliniai labai greitai ir beveik be pasipriešinimo perėmė miestą į savo rankas⁴¹.

Liepą baigėsi vokiečių IX korpuso atsitraukimas iki Nevėžio. Tačiau Nevėžio pozicijos ilgai neišsilaikė. Jau liepos 31 d. įsakymą forsuoti upę gavusios sovietų armijos⁴² pirmosiomis rugpjūčio dienomis nustūmė vokiečius iki Dubysos, jie šios upės pakrantėse įsitvirtino rugpjūčio 3 d. Vėliau sovietams dar pavyko užimti ir Raseinius, ties kuriais ir į šiaurę nuo jų besidriekiančiose Dubysos pakrantėse jie buvo sustabdyti ilgesniam laikui. Be didesnių pakitimų frontas Raseinių–Dubysos–Ventos linijoje išsilaikė iki pat Klaipėdos puolamosios operacijos pradžios 1944 m. spalio pirmoje pusėje.

³⁵ U. Ia A. PzAOK3. Gen. Kdo. XXVI A. K. Ia-Zwischenmeldung an PzAOK3, 31.7.44. *Ten pat*, l. 11.

³⁶ U. Ia A. PzAOK3. Gen. Kdo. IX A. K. Ia-Zwischenmeldung an PzAOK3, 31.7.44. *Ten pat*, l. 10.

³⁷ Журнал боевых действий войск 3 БелФ. *Ten pat*, ф. 241, оп. 2593, д. 332, л. 96.

³⁸ *Ten pat*, l. 101.

³⁹ U. Ia A. PzAOK3. PzAOK3 Ia-Morgenmeldung an Obkdo. H. Gr. Mitte, 31.7.44. *Ten pat*, ф. 500, оп. 12466, д. 86, l. 13.

⁴⁰ Hinze, R. *Das Ostfront-drama*, p. 265.

⁴¹ Журнал боевых действий войск 3 БелФ. ЦАМО, ф. 241, оп. 2593, д. 332, л. 102.

⁴² *Ten pat*, l. 101.

2.5.3. 3-iojo Baltarusijos fronto smūgis Nemuno fronte

Liepos 28 d., sovietų vadovybei patvirtinus, buvo duotas įsakymas pradėti puolimą Rytprūsių kryptimi. 3-iojo Baltarusijos fronto tikslas buvo pralaužti vokiečių gynybos linijas vakariniame Nemuno krante, iš pietų apeiti ir užimti Kauną ir pasiekti Vokietijos sienas.

Vokiečių 6-osios tankų divizijos ginamame ruože raudonarmiečių puolimas prasidėjo liepos 29 d. Šis puolimas užklupo vokiečius pačiu netinkamiausiu metu – 6-oji tankų divizija buvo pradėjusi rotaciją ir dalinių atitraukimą į kairįjį 3-iosios tankų armijos sparną, o ją pakeisti turėję daliniai dar nebuvo pasiekę fronto linijos, todėl pastaroji buvo ginama fragmentiškai ir menkomis pajėgomis⁴³. Po paryčiais prasidėjusio uraganinio parengiamosios artilerijos ugnies apšaudymo 33-ioji sovietų armija žengė į priekį. Intensyviausios kautynės vyko į šiaurę nuo Prienų ir ties Darsūniškiu. Nors daugumoje vietų sovietai buvo atremti, tačiau raudonarmiečiai su tankais prasiveržė į šiaurę nuo Prienų ir ties Ašminta. Į šį fronto ruožą vokiečiai metė rezervus – *Grossdeutschland* divizijos dalinius su tankais, kurie pradėjo kontrpuolimą⁴⁴. Rezervinėms vokiečių pajėgoms pavyko iš dalies užkardyti visas gilesnes pralaužas dešiniajame divizijos sparne, tačiau sovietai sėkmingai prasiveržė į miškų masyvą ties Piliuona. Jie taip pat įrengė dar vieną perkėlą per Nemuną ties Rumšiškėmis ir išstūmė vokiečių sargybas iš kairiojo Nemuno kranto. Sovietams sumušus kairįjį 6-osios tankų divizijos sparną, iškilo grėsmė piečiau besikaunančių vokiečių dalinių apėjimui iš užnugario, todėl visa divizija buvo priversta trauktis iki linijos Pakalniškiai–Vainatrakis–Dambrava–Šiauliškės. Atsitraukimas nebuvo sėkmingas – vokiečiams dar nespėjus užimti naujų pozicijų, sovietai prasiveržė ties Šaltiniškiais ir pasiekė į vakarus nuo jų plytintį miškų masyvą. Sovietams sėkmingai veržiantis į priekį, susidariusi padėtis vokiečiams buvo kritinė. Nebeužteko rezervų užkamšyti spragoms fronte. Nors vokiečiai ir pamušė 30 sovietų tankų, tačiau pripažino ir savo didelius nuostolius⁴⁵. Tuo metu 33-ioji armija liepos 29 d. vakarą gavo

⁴³ Hinze, R. *Das Ostfront-drama*, p. 259.

⁴⁴ U. Ia A. PzAOK3.6 Pz. Div. Ia-Morgenmeldung an PzAOK3, 29.7.44. ЦАМО, ф. 500, оп. 12466, д. 86, л. 39.

⁴⁵ U. Ia A. PzAOK3.6 Pz. Div. Ia-Tagesmeldung an PzAOK3, 29.7.44. *Ten pat*, л. 29.

nurodymą nenuilstamai persekioti besitraukiančius vokiečius ir liepos 30 d. pasiekti liniją Kazlų Rūda–Šešupė–Marijampolė–Liudvinavas⁴⁶. Nors sovietų iškelti tikslai ir buvo ambicingi, tačiau jie turėjo visas priemones jiems pasiekti.

Savo ruožtu dešinįjį 3-iosios tankų armijos sparną ginanti 52-oji apsaugos divizija, prasidėjus sovietų puolimui, buvo priversta trauktis visame savo gintame fronto ruože⁴⁷. Rusai prasiveržė ties Budninkais, Skuige, Kėlbiškiais, o prasiveržusiam priešui stabdyti vokiečiai rezervų neturėjo. Sumušti 52-osios S. D. daliniai prarado ryšį ne tik su 6-ąja tankų divizija, bet ryšys nutrūko ir tarp skirtingų 52-osios divizijos padalinių⁴⁸. Taigi, jau pačią pirmą puolimo dieną 3-iojo Baltarusijos fronto daliniai sugebėjo palaužti vokiečių pasipriešinimą ir suskaldyti frontą vakariniame Nemuno krante. Vokiečiams teliko trauktis ir tikėtis naujų dalinių įvedimo į frontą. Sustabdyti sovietų puolimą Suvalkijos lygumose, nesant didesnių gamtinių kliūčių, buvo sunki užduotis.

Sovietams tęsiant puolimą liepos 30 d., 6-ajai tankų divizijai nepavyko išlaikyti naujų pozicijų. Didžiausia spraga fronte atsivėrė į vakarus nuo Išlaūžo, kur sovietai metė gausias pajėgas. Taip pat kairiajame divizijos sparne raudonarmiečiai nuo pat ryto pradėjo 30 tankų remiamą puolimą tarp Vainatrakio ir Rokelių. Vokiečių artilerija praėjusią dieną buvo patyrusi rimtų nuostolių, todėl negalėjo visu pajėgumu stabdyti besiveržiančių raudonarmiečių⁴⁹. Sovietams prasiveržus iki Grabavos, 6-oji tankų divizija atsitraukė iki geležinkelio linijos Kazlų Rūda–Kaunas⁵⁰.

Dar nepalankiau vokiečiams įvykiai klostėsi dešiniajame 3-iosios tankų armijos sparne. Nesutikdami rimtesnio pasipriešinimo sovietai ryto valandomis prasiveržė iki Varnabūdės miško masyvo į šiaurės rytus nuo Marijampolės. Ši grupė popietę pasiekė net Pilviškes ir taip atkirto vokiečiams gyvybiškai svarbias arterijas – Marijampolės–Kauno plentą, Marijampolės–Kazlų Rūdos ir Kybartų–Kazlų Rūdos geležinkelio lini-

⁴⁶ Журнал боевых действий войск 3 БелФ. *Ten pat*, ф. 241, оп. 2593, д. 332, л. 94.

⁴⁷ U. Ia A. PzAOK3.6 Pz. Div. Ia-Tagesmeldung an PzAOK3, 29.7.44. *Ten pat*, ф. 500, оп. 12466, д. 86, л. 29.

⁴⁸ U. Ia A. PzAOK3.52. Sich. Div. Ia-Tagesmeldung an PzAOK3, 29.7.44. *Ten pat*, л. 27.

⁴⁹ U. Ia A. PzAOK3.6 Pz. Div. Ia-Morgenmeldung an PzAOK3, 30.7.44. *Ten pat*, л. 26.

⁵⁰ U. Ia A. PzAOK3. PzAOK3 Ia-Vororientierung an Obkdo. H. Gr. Mitte, 30.7.44. *Ten pat*, л. 23.

jas. Tai buvo žūtūtinai svarbūs vokiečių kariuomenei tiekimo keliai. Taip pat sovietų kolonos netrukdomos veržėsi keliu Prienai–Skriaudžiai, juo apėjo dešinijį 6-osios tankų divizijos sparną. Sumušti 52-osios S. D. daliniai pradėjo trauktis iki Margavos pietuose ir Šešupės šiaurėje nuo Marijampolės⁵¹. Griūvančiam frontui stabilizuoti į Marijampolę buvo perdislokuota 5-oji tankų divizija, kuriai buvo priskirti ir 52-osios S. D. likučiai. Sudaužytame fronte atsivėrė net 25 kilometrų neginamas plyšys tarp šiauriau buvusių 6-osios tankų divizijos dalinių ir Marijampolės apylinkėse susitelkusių vokiečių pajėgų⁵². Vakarų valandomis pirmieji sovietų tankai jau pasirodė ir Vilkaviškio apylinkėse, bet čia buvo pristabdyti vokiečių prieštankinių pabūklų ugnies⁵³. Liepos 30 d. sovietų 33-ioji armija gavo įsakymą tęsti puolimą pietvakarių kryptimi – forsavus Šešupę, užimti Vilkaviškį, Marijampolę, Liudvinavą⁵⁴. Pro sueižėjusias vokiečių linijas prasiveržusios sovietų pajėgos jau liepos 31 d. įgyvendino savo išsikeltus tikslus ir užėmė tiek Vilkaviškį, tiek Marijampolę ir Liudvinavą⁵⁵.

Į pietus nuo 3-iosios tankų armijos besiginančios 4-osios armijos veiksmų eiga buvo panaši. Sovietų puolimas, nukreiptas prieš 4-ąją armiją, prasidėjo dar liepos 28 d. antroje pusėje. Jau pirmąją puolimo dieną 11-osios gvardijos armijos daliniai Alytaus fronte pasistūmėjo 5–9 km vakarų kryptimi⁵⁶. Tuo metu į vakarus nuo Druskininkų stovinti 31-oji armija puolimo nebuvo pradėjusi⁵⁷. Sovietams pavyko greitai palaužti vokiečių pasipriešinimą ir jau liepos 29 d. 11-oji gvardijos armija pasistūmėjo net 20 km ir užėmė Krokialaukį ir Seirijus. Puolimą pradėjusi 31-oji armija nustūmė vokiečius nuo 6 iki 14 km⁵⁸. Liepos 30 d. abi sovietų armijos sėkmingai veržėsi į priekį. 11-oji gvardijos armija įveikė

⁵¹ Ten pat, l. 23.

⁵² U. Ia A. PzAOK3. PzAOK3 Ia-Tagesmeldung an Obkdo. H. Gr. Mitte, 30.7.44. ЦАМО, ф. 500, оп. 12466, д. 86, л. 14.

⁵³ U. Ia A. PzAOK3. PzAOK3 Ia-Morgenmeldung an Obkdo. H. Gr. Mitte, 31.7.44. *Ten pat*, л. 13.

⁵⁴ Журнал боевых действий войск 3 БелФ. *Ten pat*, ф. 241, оп. 2593, д. 332, л. 97–98.

⁵⁵ Ten pat, l. 102.

⁵⁶ Ten pat, l. 89.

⁵⁷ Ten pat, l. 90.

⁵⁸ Ten pat, l. 95.

rimtesnį vokiečių pasipriešinimą Simno apylinkėse⁵⁹. Jau liepos 31 d. 11-oji gvardijos armija užėmė Krosną ir forsavo Šešupę, o 31-oji armija peržengė buvusią Lietuvos ir Lenkijos sieną⁶⁰. Taip beveik visa vokiečių 4-oji armija buvo nustumta Lenkijos kryptimi, o Lietuvos teritorijoje liko 3-iosios tankų armijos daliniai.

Subyrėjus visam 3-iosios tankų armijos laikytam frontui, 3-iosios tankų armijos vadovybė davė tolesnius nurodymus atsitraukti. IX ir XXVI korpusams traukiantis iki Nevėžio linijos, 6-ajai tankų divizijai buvo nurodyta su stipria ariergardo priedanga atitraukti visus motorizuotuosius 6-osios tankų divizijos dalinius net iki Griškabūdžio, o likę nemotorizuoti ariergardo daliniai turėjo pereiti XXVI korpuso žinion⁶¹. Taigi, sumušti vokiečių daliniai pradėjo didžiausią atsitraukimą nuo liepos mėnesio vidurio, kai sovietų pajėgos buvo pristabdytos į rytus nuo Kauno ir ant Nemuno krantų. Apsiginti nuo sovietų kariuomenės smūgio Suvalkijoje vokiečiams buvo praktiškai neįmanoma – Raudonosios armijos visokeriopa persvara buvo tiesiog pernelyg didelė ir triuškinanti. Įsibėgėjusius sovietus pristabdyti vokiečiams pavyko tik rugpjūčio pradžioje. Kairysis 3-iosios tankų armijos sparnas sustabdė sovietų pajėgas Dubysos–Raseinių linijoje, o dešinysis armijos sparnas sugebėjo įsitvirtinti linijoje Raudonė–Šakiai–Vilkaviškis. Aršūs mūšiai Suvalkijoje vyko iki pat rugpjūčio pabaigos, kai sovietų kariai po įnirtingų kautynių galiausiai pasiekė Rytprūsių sieną ir taip iki galo įgyvendino Kauno puolamosios operacijos pradžioje išsikeltus tikslus. Kauno puolamoji operacija žymėjo paskutinį Bagrationo puolamosios operacijos etapą Lietuvoje.

⁵⁹ Ten pat, l. 98–99.

⁶⁰ Ten pat, l. 103–104.

⁶¹ U. Ia A. PzAOK3. Ziffer 7 der PzAOK3 Ia-Tagesmeldung vom 30.7.44. ЦАМО, ф. 500, оп. 12466, д. 86, л. 17.

2.5.4. Vokiečių kariuomenės logistika Kauno puolamosios operacijos metu

Liepos pabaigoje svarbiausi 3-iąją tankų armiją aprūpinantys sandėliai buvo įrengti Marijampolėje, Vilkaviškyje, Tauragėje ir mažame miestelyje Kazlų Rūdos miškų masyve – Jūrėje. Jūrėje buvo pagrindinis vokiečių amunicijos paskirstymo taškas. Vien liepos 27 d. iš Jūrės buvo išsiųsta per 8000 artilerijos sviedinių didesnio nei 100 mm kalibro, o dar 6000 sviedinių siunta turėjo atvykti iš sandėlių Suvalkuose. Iš Jūrės jie buvo vežami į IX bei XXVI korpusų ir 6-osios tankų divizijos pozicijas⁶².

Liepos 28 d. prasidėjęs sovietų puolimas Nemuno fronte sugriovė jau benusistovinęią vokiečių aprūpinimo sistemą. Sandėliai Jūrėje, Tauragėje ir Vilkaviškyje masiškai pradėjo išdavinėti turimas atsargas besitraukiantiems vokiečių daliniams, nes neturėta pakankamai pajėgumų ir transporto priemonių šių sandėlių evakuacijai atlikti⁶³. Liepos 29 d. Vilkaviškio degalų sandėlis išdavė 6-ajai ir 7-ajai tankų divizijoms 60 tūkst. l degalų⁶⁴. Visa armijos aprūpinimo sistema buvo priversta keltis į Rytprūsius, kur pagrindinis numatytas sandėliavimo taškas buvo Didieji Šoreliai (vok. *Groß Schorellen*). Vien iš Tauragės ir Vilkaviškio sandėlių čia buvo nurodyta pervežti per 1000 t amunicijos atsargų⁶⁵. Tačiau išibėgėjęs Raudonosios armijos puolimas sutrikdė vokiečių planus. Jau liepos 30 d. 33-iosios armijos daliniai užėmė sandėlius Kazlų Rūdoje ir jos apylinkėse⁶⁶, o liepos 31 d. į Vilkaviškio centrą įsiveržę raudonarmiečių tankai perkirto vokiečių aprūpinimo grandines ir sandėlių evakuaciją padarė nebeįmanomą. Išvežti atsargų į Didžiuosius Šorelius nebuvo spėta⁶⁷. Gausias atsargas Vilkaviškyje nurodyta tiesiog sunaikinti, nes jų apsaugoti nebuvo įmanoma⁶⁸.

Taigi, liepos mėnuo vokiečių kariuomenės logistikos sistemai buvo ypatingai sunkus ir keliantis gausybę iššūkių. Pirmoje jo pusėje kariuome-

⁶² U. des Oberquartiermeisters des PzAOK 3: KTB Nr. 6. *Ten pat*, d. 96, l. 21.

⁶³ *Ten pat*, l. 22.

⁶⁴ U. des Oberquartiermeisters des PzAOK 3, Tb. der A. Betriebsstoffversorgung. *Ten pat*, d. 98, l. 8.

⁶⁵ U. des Oberquartiermeisters des PzAOK 3: KTB Nr. 6. *Ten pat*, d. 96, l. 23.

⁶⁶ Журнал боевых действий войск 3 БелФ. *Ten pat*, ф. 241, оп. 2593, д. 332, л. 96.

⁶⁷ U. des Oberquartiermeisters des PzAOK 3: KTB Nr. 6. *Ten pat*, ф. 500, оп. 12466, д. 96, л. 24.

⁶⁸ U. des Armeeintendanten des PzAOK 3. *Ten pat*, d. 91, l. 14.

nės aprūpinimo sistema patyrė labai skaudžių praradimų. Sandėliai vakarų Baltarusijoje ir rytų Lietuvoje nebuvo spėti evakuoti ir buvo sunaikinti pačių vokiečių arba atiteko sovietams. Liepos viduryje sovietų puolimui sulėtėjus, atsigavo ir vokiečių aprūpinimo sistema – frontą pasiekdavo vis daugiau amunicijos, degalų ir kitų atsargų. Tai labai gerai atspindi fronte sunaudotos amunicijos kiekius. Taip pat buvo pasimokyta bent iš dalies skaudžių klaidų – pavyzdinčiai atlikta Kauno sandėlių iškraustymo operacija, iki miestui patenkant į rusų rankas. Tačiau liepos pabaigoje prasidėjęs sovietų puolimas Nemuno fronte parodė, kad jos pagrindiniai kariuomenės sandėliai vis dėlto buvo per arti fronto linijos, ir susidarius kritinei situacijai jų išgelbėti nebuvo įmanoma. Savo ruožtu puolantiems sovietams vokiečių logistikos sistemos naikinimas puolimą tik palengvino, o vokiečius demoralizavo. Ribotus pajėgumus turintys vokiečiai negalėjo sovietams atsilyginti tuo pačiu ir neturėjo galimybių rimčiau pažeisti sovietų aprūpinimo linijų ir prie fronto pritraukiamų kariuomenės aprūpinimo sandėlių. Šioje vietoje būtų galima išskirti vieną įdomesnę nutikimą naktį iš liepos 27 į 28 d. Sovietų dokumentuose nurodoma, jog 60 vokiečių lėktuvų bombardavo Vilniaus geležinkelio stotį ir numetė 300 bombų jos apylinkėse. Atakos metu 70 žmonių žuvo ir buvo padaryta nemaža žala stočiai⁶⁹. Dar keletas vokiečių bombardavimo sovietų fronto užnugaryje atvejų buvo užfiksuota Minske, Molodečinoje, Oršoje ir Borisove⁷⁰, tačiau tokie įvykiai bendrame kontekste buvo labiau išimtis.

Iš viso liepos mėnesį 3-ioji tankų armija iššaudė 9 805 t šaudmenų, vidutiniškai 316 t kasdien⁷¹, jos tiekimo daliniai pervežė 3 156,7 t degalų, 17 570,3 t amunicijos, 5 018,1 t maisto, 2 643,6 t įrangos ir 11 810,4 t kitų daiktų. Iš viso 40 199,1 t per mėnesį, 1 296,5 t kasdien. Taip pat buvo pervežti 28 152 žmonės. Tiekimo dalinių 12 228 automobiliai per mėnesį nuvažiavo 1 026 207 km, vidutiniškai po 84 km kasdien, ir vienu automobiliu per dieną perveždavo 3,3 t krovinių⁷². Taip atrodo nematomas karo frontas vokiečių užnugaryje.

⁶⁹ Журнал боевых действий войск 3 БелФ. *Ten pat*, ф. 241, оп. 2593, д. 332, л. 91.

⁷⁰ *Ten pat*.

⁷¹ U. des Oberquartiermeisters des PzAOK 3: KTB Nr. 6. *Ten pat*, ф. 500, оп. 12466, д. 96, л. 24.

⁷² U. des Oberquartiermeisters des PzAOK 3. Leistungsbericht Kdr. d. Pz. A. Nachsch. Tr. 3 für den Monat Juli, 31.7.44. *Ten pat*, д. 90, л. 4.

3. VOKIETIJOS IR SSRS KARIUOMENIŲ NUOSTOLIAI LIETUVOJE

3.1. Vokietijos kariuomenės nuostoliai

3.1.1. 3-iosios tankų armijos nuostoliai

Nuostolių apskaičiavimo klausimas – vienas problemiškesnių karo istorijos tyrimų aspektų. Duomenys apie mūšiuose patirtus nuostolius yra labai jautri informacija, kurią siekiama nuslėpti nuo viešumos ir visuomenės. Dažniausiai viešai skelbiant prieš nuostolius išpučiami, o savo – sumažinami. Tačiau tikrieji ir nepagražinti skaičiai pateikti kariuomenių vidaus dokumentuose, kuriuos rengiant tikslumas būtinas, norint palaikyti vidinę struktūrą, organizuojant dalinių papildymą, ligoninių darbą ir pan. Taigi, vertinant abiejų pusių patirtus nuostolius karo veiksmų metu Lietuvoje, pirmiausia reikėtų tyrinėti kariuomenės dalių ataskaitas, kuriose pateiktas sužeistųjų, žuvusiųjų, sergančiųjų ir dingusių be žinios skaičius. Šiuos dokumentus papildo smulkesnių kovinių vienetų ataskaitos apie savo patirtus praradimus konkrečiomis dienomis. Pagal šiuos skaičius galima nustatyti mūšių intensyvumą skirtingomis dienomis įvairiuose fronto sektoriuose ir palyginti skirtingų dalinių efektyvumą mūšio lauke. Šiame straipsnyje plačiau aptariami tik gyvosios jėgos nuostoliai.

Pagrindinis šaltinis, siekiant įvertinti žuvusių vokiečių karių skaičių, yra 3-iosios tankų armijos gydytojo 1944 m. liepos mėn. ataskaita. Joje nurodyta, kad liepos 1–31 d. žuvo⁷³ 1718 kareivių, 7331 karys buvo sužeistas, 2530 dingo be žinios. Per šį laikotarpį taip pat buvo užfiksuotas 4141 susirgęs vokiečių kareivis⁷⁴. Prie šių nuostolių reikėtų pridėti ir žuvusių Vilniaus mūšio metu. Vilniaus katilė žuvo apie 2,5 tūkst. vokiečių karių, o dar apie 3 tūkst. pateko į nelaisvę. Taigi, iš 3-iosios tankų armijos gretų (įskaitant Vilniaus įgulą) per liepos mėn. kautynes žuvo, buvo sužeisti arba dingo be žinios per 17 tūkst. karių. Tačiau vokiečių ataskaitoje pažymima, kad liepos 1–10 d. skaičiai nėra galutiniai, todėl realūs 3-iosios tankų armijos nuostoliai greičiausiai buvo kiek didesni.

⁷³ Lietuvoje karo veiksmai vyko nuo liepos 5 d., tačiau liepos 1–5 d. 3-iosios tankų armijos daliniai didesnėse kautynėse nedalyvavo, todėl bendram Lietuvos teritorijoje patirtų nuostolių skaičiui tai didesnės įtakos neturėjo.

⁷⁴ U. des Oberquartiermeisters des PzAOK 3, Tb. des Armeearztes. ЦАМО, ф. 500, оп. 12466, д. 93, л. 8.

IX ir XXVI korpusų 1944 m. liepos mėnesį patirti nuostoliai

Liepos 1–31 d.	Žuvę	Sužeisti	Dingę
IX A. K. Korp.	42	162	31
252. I. D.	339	619	446
K. A. „D“	167	901	142
212. I. D.	231	1097	359
Iš viso:	779	2779	978
XXVI A. K. Korp.	13	25	1
69. I. D.	191	546	215
6 pz. div.	248	1172	191
Iš viso:	452	1743	407

Sudaryta pagal: ЦАМО, ф. 500, оп. 12466, д. 93, л. 8.

Kaip matyti iš lentelėje pateiktų duomenų, 3-iosios tankų armijos dokumentai liudija, jog IX korpuso patirti nuostoliai buvo vos ne du kartus didesni negu XXVI. Liepos mėn. IX korpuso 779 kariai žuvo, dar beveik 978 dingo be žinios, o 2779 buvo sužeisti. O XXVI korpuso 452 kariai žuvo, 407 dingo be žinios ir 1743 buvo sužeisti. Tokį skirtumą galima būtų aiškinti keliomis priežastimis – XXVI korpusas į mūšius buvo mestas tik nuo liepos vidurio, kas natūraliai reiškia, jog tikimybė patirti didesnius nuostolius buvo mažesnė. Taip pat ataskaitoje nurodyta, kad XXVI korpusą sudarė dvi divizijos, o IX korpusą – trys. Be to, įtakos galėjo turėti ir mūšių intensyvumas, kuris IX korpuso sektoriuje galimai buvo didesnis.

Mūšių intensyvumui palyginti reikėtų atlikti nuodugnesnius tyrimus. Bent iš dalies atskleisti šį aspektą gali padėti dalinių dienos ataskaitose nurodyti patirti nuostoliai. Deja, ši grafa dažnai nebuvo pildyta nuosekliai, nemažai dienų nuostoliai iš viso neminimi, be to, ir skaičiai nebūdavo galutiniai. Nepaisant to, tai vis tiek gali būti vertingas šaltinis. IX korpuso pateikti nuostolių nuo liepos 11 iki 23 d. duomenys, informacija apie XXVI korpuso dalinių liepos 16–30 d. nuostolius beveik visiškai sutampa su korpuso kovų laikotarpiu Lietuvoje⁷⁵. Pažymėtina, kad kai

⁷⁵ Remiantis: ЦАМО, ф. 500, оп. 12466, д. 86.

kuriomis dienomis didesni nuostoliai tiksliai sietini su šiame straipsnyje aptartais intensyvesniais susirėmimais fronte, todėl tai suteikia patikimumo pateikiamiems skaičiams. Didžiausias dingusiųjų be žinios skaičius buvo fiksuojamas, kai sovietų pajėgos pralauždavo frontą ir vokiečiai nebeturėdavo galimybės suskaičiuoti savo žuvusiųjų arba patekusių į priešų nelaisvę. Pavyzdžiui, pirmosiomis sovietų kariuomenės puolimo Panevėžio kryptimi dienomis 212-osios pėstininkų divizijos 214 karių dingo be žinios, kas tiesiogiai sutampa su fronto griuvimu liepos 21–23 d.⁷⁶ Korpuso dalinio D daugiausiai karių dingo be žinios liepos 30 d., kai vienetas paskubomis traukėsi iš Kauno. Žuvusių ir sužeistų karių skaičius labiausiai išaugdavo, kai po sunkių kautynių vokiečiai išlaikydavo savo pozicijas arba nežymiai atsitraukdavo. Korpuso dalinys D didžiausius nuostolius patyrė liepos 25 d., kai sovietai po parengiamosios artilerijos ugnies pradėjo intensyvų puolimą Kauno kryptimi. Tuo metu dienos nuostoliai sumenkavo prasidėjus pozicinėms kautynėms, kai kareiviai gaudavo galimybę įsitvirtinti ir apsisaugoti, ypač nuo priešų artilerijos ugnies. Tokia pažė geriausiai atsispindi korpuso dalinio D ataskaitose, kai pastarajam įsitvirtinus Rumšiškių apylinkėse liepos 19–24 d. frontas buvo palyginti ramus, o tai lėmė ir gerokai sumenkusius vokiečių nuostolius. Taigi, duomenys apie dalinių nuostolius, patirtus konkrečiomis dienomis, suteikia vertingos informacijos apie kautynių eigą, intensyvumą ir padarinius.

3.1.2. Vokiečių nuostoliai sovietų dokumentuose: 5-osios armijos atvejis

Grįžtant prie bendrų vokiečių patirtų nuostolių, pažymėtina, kad 3-ioji tankų armija gynė tik dalį fronto linijos Lietuvoje. Tuo metu šiaurės rytinėje Lietuvos dalyje prieš sovietų pajėgas nuo pat antrosios liepos mėnesio savaitės kovojo armijų grupei „Šiaurė“ priklausančios 16-osios armijos dešinysis sparnas, o į Dzūkiją panašiu metu buvo atstumtas 4-osios armijos kairysis sparnas. Atsižvelgiant į tai galima konstatuoti, kad žinomi 3-iosios tankų armijos nuostoliai geriausiai atveju atskleidžia apie pusę Vokietijos kariuomenės Lietuvoje patirtų nuostolių. Šios armijos patirti nuostoliai turėjo būti kiek didesni, nei patirti kituose fronto baruose Lietuvoje, nes ji stabdė gausiausias sovietų pajėgas ir puolimo smaigalius bei

⁷⁶ Ten pat, l. 93–148.

pirmoji pradėjo kautynes Lietuvos teritorijoje nuo pat liepos 5 d.

Autoriui nepavykus gauti vokiečių dokumentų apie 16-osios ir 4-osios armijų nuostolius, vienintelė galimybė Lietuvoje patirtus vokiečių nuostolius įvertinti – remtis sovietų šaltiniais. Sovietų dalinių ataskaitose vokiečių nuostolius įvertinti paprastai buvo išpučiami nuo kelių iki keliolikos kartų, todėl tikslesnis vokiečių nuostolių įvertinimas yra sunkiai įmanomas. Tokiu atveju galima bandyti sulygininti žinomus vokiečių 3-iosios tankų armijos dalinių patirtus nuostolius konkrečiomis dienomis su sovietų dalinių pateiktais duomenimis apie sunaikintus vokiečių kareivius aptariamame fronto sektoriuje. Sulyginus duomenis ir nustačius gautų skaičių neatitiktį, galima išvesti santykį, kiek kartų sovietai padidindavo savo priešų praradimus. Pritaikius šią formulę 16-osios ir 4-osios armijų ruožams būtų galima gauti apytikslį vokiečių patirtų nuostolių skaičių, kuris bent jau būtų tikslesnis, nei Raudonosios armijos dokumentuose.

Geriausiai šiam palyginimui tinka 3-iosios tankų armijos sudėtyje kovęsis korpuso dalinys D su *Tolsforfo* grupe ir sovietų 5-oji armija. Nuo liepos vidurio iki pabaigos šių dalinių užimti sektoriai fronte beveik visiškai persidengė (nuo Strėvos žiočių iki Gaižiūnų), todėl šiuo atveju galima sulygininti vokiečių dokumentuose įvardijamus savo nuostolius ir sovietų kovų žurnaluose pateikiamus priešo nuostolius⁷⁷. Lyginimo imtį sudarys abiejų pusių pateikti nuostolių įverčiai nuo liepos 17 iki 28 d. Liepos 17 d. pasirinkta kaip pradžios taškas todėl, kad *Tolsdorfo* grupė (vėliau korpuso dalinys D) savo nuostolius dienos pranešimuose pradėjo žymėti būtent nuo šios datos. Sulyginimas bus baigtas liepos 28 d. todėl, kad kairysis 5-osios armijos sparnas jau liepos 29 d. forsavo Nemuną ir pradėjo puolimą į pietus nuo Kauno prieš ten besikaunančius kitus vokiečių dalinius, todėl skaičiai būtų iškreipti.

Remiantis dienos *Tolsdorfo* grupės ir korpuso dalinio D ataskaitomis, liepos 17–28 d. aptariamame ruože žuvo 122 vokiečių kariai, dar 68 dingo be žinios, o 852 buvo sužeisti, vadinasi, iš viso 1042 vokiečių kariai buvo išvesti iš rikiuotės⁷⁸. O 5-osios armijos pranešimuose nurodoma, jog šiuo laikotarpiu buvo sunaikinti 3630 vokiečių karių, dar 39 pateko į

⁷⁷ Remiantis: ЦАМО, ф. 500, оп. 12466, д. 86 ir ЦАМО, ф. 241, оп. 2593, д. 332.

⁷⁸ ЦАМО, ф. 500, оп. 12466, д. 86, л. 29–171.

nelaisvę⁷⁹. Šiuo atveju svarbu atkreipti dėmesį į terminijos vartojimą rusiškuose dokumentuose. Kalbant apie savo nuostolius, visada jie įvardijami žodžiais „užmušti“ (*убитые*) ir „sužeisti“ (*раненые*), o kalbant apie vokiečius vartojamas žodis „sunaikinti“ (*уничтоженные*). Todėl šiuo atveju būtų galima išskirti 2 variantus – vienu atveju vokiečių nuostoliai bus apskaičiuojami tariant, jog žodis „sunaikinti“ reiškia tik žuvusiuosius. Kitu atveju žodis „sunaikinti“ atitiks ir žuvusiuosius, ir sužeistuosius. Abiem atvejais, išvedus santykį, bus galima daryti prielaidą, kuris yra arčiau tikrovės.

Taigi, tariant, kad „sunaikinti“ reiškia žuvusiuosius, sovietų duomenimis, aptariamame sektoriuje žuvo ir buvo paimti į nelaisvę 3669 vokiečių kariai, t. y. apie 19 kartų daugiau, nei nurodoma vokiečių dokumentuose. Pati 5-oji armija šiuo laikotarpiu nurodo, kad jos 845 kariai žuvo ir 2015 buvo sužeisti, kas sudarytų 2860 bendrų nuostolių. Pažymėtina, kad sovietai visais atvejais vokiečių nuostolius pateikdavo kaip gerokai didesnius už savo – tai galioja visoms 1-ojo Pabaltijo ir 3-iojo Baltarusijos frontų armijoms. Tačiau reikia turėti omenyje, kad sovietai taip pat buvo ir puolančioji pusė, kuri, atsirėmusi į vokiečių gynybos linijas, turėjo patirti didesnius nuostolius nei gynėjai. Todėl visiškai natūralu, kad sovietų dalinių vadai priešo nuostolius padidindavo ir dirbtinai išpūsdavo. Priešingu atveju didesni jų pačių nuostoliai būtų rodę vadų nekompetenciją ir pridarę papildomų nemalonumų. Aptariamam atveju besiginančių vokiečių nuostoliai buvo apie 2,7 karto mažesni už puolusių sovietų dalinių nuostolius. Tai atrodytų ganėtinai logiškas ir įtikimas santykis iš gynyboje perspektyvos. Taigi, 5-osios armijos dokumentuose pateiktą skaičių 3669, kuris reiškia sunaikintus arba į nelaisvę paimtus vokiečius, derėtų vertinti kaip padidintą tiek, kad solidžiai viršytų sovietų nuostolius fronte (palyginti su jų nurodytu savo žuvusiųjų sakičiumi – 845). Iš to galima daryti išvadą, kad realus žuvusių vokiečių skaičius (įskaitant ir dingusius be žinios) buvo padidintas apie 19 kartų arba dirbtinai padarytas apie 4,3 karto didesnis negu savo žuvusiųjų skaičius. Tačiau tariant, jog žodis „sunaikinti“ reiškia ir žuvusiuosius, ir sužeistuosius, galima teigti, kad sovietiniuose dokumentuose skaičiai išpūsti 3,5 karto, arba pateikti vokiečių nuostoliai yra apie 1,3 karto didesni negu savi.

⁷⁹ *Ten pat*, ф. 241, оп. 2593, д. 332, л. 87–164

3.1.3. Bendri Vokietijos kariuomenės nuostoliai Lietuvos teritorijoje

Preliminariai įvertinus, kiek sovietiniuose dokumentuose galėjo būti išpūsti vokiečių nuostoliai, galima pabandyti apytiksliai įvertinti bendrus vokiečių nuostolius Lietuvoje. Deja, bet tik 1-ojo Pabaltijo fronto kovos žurnale pateikti suskaičiuoti per visą liepos mėnesį vokiečių patirti nuostoliai. O apskaičiuojant 3-iojo Baltarusijos fronto vokiečių nuostolius reikės remtis atskirtų armijų dienos ataskaitomis.

Taigi, 1-ojo Pabaltijo fronto duomenimis, liepos 1–31 d. buvo sunaikinti 64 852 vokiečiai, o dar 7 882 paimti į nelaisvę. Bendras nuostolių skaičius – 72 734. O 1-ojo Pabaltijo fronto dalinių nuostoliai aptariamuoju laikotarpiu buvo šie: 12 878 karių žuvo, 43 273 buvo sužeisti ir 666 dingo be žinios⁸⁰. Bendri koviniai nuostoliai siekė 56 726 karius. Darant prielaidą, jog čia pateiktas tik žuvusių vokiečių skaičius, galima apskaičiuoti, kad jis viršija sovietų žuvusiųjų skaičių apie 5 kartus ir yra ganėtinai artimas jau aptartam 5-osios armijos atvejui, kai žuvusių vokiečių skaičius buvo padarytas 4,3 karto didesnis už savo pajėgų žuvusiųjų skaičių. Remiantis 5-osios armijos atveju, žuvusių vokiečių skaičius būtų išpučiamas apie 19 kartų. Pritaikius šį santykį išseina, jog žuvo apie 3,4 tūkst. vokiečių kareivių.

O darant prielaidą, jog į žodžio „sunaikinti“ turinį patenka tiek žuvę, tiek sužeisti vokiečiai, gautas skaičius yra apie 1,14 karto didesnis už sovietų kovinius nuostolius žymintį skaičių. Šis santykis artimas 5-osios armijos atvejui (1,3 karto). Remiantis 5-osios armijos atveju ir teigiant, jog šis skaičius yra išpūstas apie 3,5 karto, bendri vokiečių nuostoliai siekia apie 18,5 tūkst. žuvusiųjų ir sužeistųjų. Tačiau iškyla dar viena problema, vertinant į nelaisvę patekusių vokiečių skaičių. Šį skaičių preliminariai vertinti galima atsižvelgiant į Vilniaus mūšio atvejį. Jame į nelaisvę papuolusių vokiečių skaičius buvo išpūstas apie 1,7 karto. Remiantis šiuo santykiu galima daryti prielaidą, jog 1-ojo Pabaltijo fronto daliniai į nelaisvę galėjo paimti apie 4,6 tūkst. vokiečių.

Remiantis 3-iosios tankų armijos atveju, sužeistieji sudarė apie 63 proc. visų praradimų. Todėl darant prielaidą, kad 1-ojo Pabaltijo fronto ruože žuvo arba į nelaisvę pateko apie 8 tūkst. vokiečių karių, dar apie

⁸⁰ Журнал боевых действий 1 ПрибФ. *Тен пат*, ф. 235, оп. 2074, д. 848, л. 103, 105.

13,2 tūkst. buvo sužeisti, kas sudaro bendrus apie 21,6 tūkst. karių siekiančius praradimus mūšio lauke. Remiantis antrąja prielaida, bendri vokiečių nuostoliai 1-ojo Pabaltijo fronto sektoriuje siekia apie 23,1 tūkst. Tik reikia turėti omenyje, jog 1-asis Pabaltijo frontas į Lietuvą įžengė liepos 5 d., o liepos viduryje kovojo sektoriuje nuo Dauguvos upės iki Ukmergės ir toliau veržėsi vakarų kryptimi. Liepos 28 d. dalis frontui priklausančių dalinių įsiveržė ir į Latvijos teritoriją iki pat Rygos įlankos krantų. Todėl, kalbant apie vokiečių nuostolius tik Lietuvos teritorijoje, galutinis skaičius būtų keliais tūkstančiais mažesnis. Apie 20 tūkst. siekiantis bendras vokiečių nuostolių skaičius 1-ojo Pabaltijo fronto ruože Lietuvoje atrodo ganėtinais įtikimas. Šis skaičius yra apie 2,6 karto mažesnis negu sovietų nuostolius tame pačiame ruože žymintis skaičius, kas beveik idealiai atitinka 5-osios armijos atvejį (2,7 karto didesni sovietų nuostoliai). Taip pat šis skaičius atrodo įtikimas, nes 1-asis Pabaltijo frontas dengė apie pusę Lietuvos teritorijos, panašiai kaip ir 3-ioji tankų armija, o gautas apie 20 tūkst. siekiantis skaičius nedaug nutolęs nuo 3-iosios tankų armijos patirtų ir tiksliai žinomų kovinių nuostolių (17 tūkst.).

Kiek sunkiau yra įvertinti vokiečių nuostolius 3-iojo Baltarusijos fronto ruože. Nesant bendros mėnesio ataskaitos, reikia skaičiuoti kiekvienos fronto armijos dienos ataskaitose pateikiamus duomenis⁸¹. Tačiau jie nėra nuoseklūs ir ne visada įvardyti, todėl dienomis, kai vokiečių nuostoliai nebūdavo įvardyti, bus skaičiuojamas kitų mėnesio dienų nuostolių vidurkis. Šiuo atveju pateikiami tik tų dienų, kai 3-iajam Baltarusijos frontui priklausančios armijos kovojo Lietuvos teritorijoje, skaičiai. Susumavus dienos ataskaitose pateiktus skaičius, o spragas užpildžius išvedant vidurkius, išeina, kad 3-iojo Baltarusijos fronto daliniai „sunaikino“ apie 55 133 vokiečius, o dar 4912 paėmė į nelaisvę. Šie du skaičiai sudaro bendrą 60 045 vokiečių patirtų nuostolių skaičių. Turint omenyje, kad šis skaičius buvo gautas atmetus dienas, kai frontui priklausantys daliniai kovėsi ne Lietuvos teritorijoje, jis yra beveik identiškas 1-ojo Pabaltijo fronto skaičiavimams. O paties 3-iojo Baltarusijos fronto koviniai nuostoliai Lietuvoje siekė per 61 tūkst. karių, iš kurių apie 15,3 tūkst. sudarė žuvusieji, o apie 45,7 tūkst. – sužeistieji⁸². Bendrų kovinių nuostolių skaičius taip pat artimas 1-ojo Pabaltijo fronto koviniams nuostoliams (56,7 tūkst.).

⁸¹ Remiantis: ЦАМО, ф. 241, оп. 2593, д. 332.

⁸² Журнал боевых действий войск 3 БелФ. *Ten pat*, л. 232–235

Darant prielaidą, kad 3-iojo Baltarusijos fronto dalinių pateikiamas tik žuvusių vokiečių skaičius, jis viršija sovietų žuvusiųjų skaičių apie 3,6 karto, kas nėra labai nutolęs nuo jau aptarto 5-osios armijos atveju (4,3 karto). Remiantis 5-osios armijos atveju ir sovietų pateiktus „sunaikintų“ vokiečių įverčius atitinkamai sumažinus 19 kartų, gaunamas apie 2,9 tūkst. žuvusių vokiečių karių skaičius. O darant prielaidą, jog į žodžio „sunaikinti“ turinį patenka tiek žuvę, tiek sužeisti vokiečiai, gautas skaičius (55,1 tūkst.) yra beveik identiškas sovietų kovinių nuostolių įverčiui (56,7 tūkst.). Remiantis 5-osios armijos atveju ir teigiant, jog šis skaičius yra išpūstas apie 3,5 karto, bendri vokiečių nuostoliai siekia apie 18,4 tūkst. žuvusiųjų ir sužeistųjų. Pakoregavus į nelaisvę patekusių vokiečių skaičių, išeina, kad dar buvo apie 2,9 tūkst. belaisvių. Remiantis 3-iosios tankų armijos atveju, sužeistieji sudarė apie 63 proc. visų praradimų. Todėl darant prielaidą, kad 1-ojo Pabaltijo fronto ruože žuvo arba į nelaisvę pateko apie 5,8 tūkst. vokiečių karių, dar apie 9,9 tūkst. buvo sužeisti, kas sudaro bendrus apie 15,7 tūkst. karių siekiančius praradimus mūšio lauke. Remiantis antrąja prielaida, bendri vokiečių koviniai nuostoliai 3-iojo Baltarusijos fronto sektoriuje siekė apie 21,3 tūkst. karių. Remiantis 5-osios armijos atveju, sovietų bendri koviniai nuostoliai buvo apie 2,7 karto didesni už vokiečių, kurie šiuo atveju būtų apie 22,6 tūkst. karių, nuostolius. 3-iojo Baltarusijos fronto atveju antroji prielaida, jog į sovietų vartotą žodį „sunaikinti“ įeina ir sužeistieji, atrodo arčiau tiesos. Turint omenyje, jog kiekvienas sovietų frontas dengė apie pusę Lietuvos teritorijos, tikėtina, kad ir vokiečių nuostoliai abiejų frontų sektoriuose būtų panašūs, todėl apie 21 tūkst. siekiantis vokiečių nuostolių įvertis atrodo ganėtinais įtikimas, ką pagrindžia ir 3-iosios tankų armijos atvejis.

Taigi, remiantis 5-osios armijos atveju perskaičiavus 1-ojo Pabaltijo ir 3-iojo Baltarusijos frontų dalinių dokumentuose pateiktus vokiečių nuostolių įverčius ir teisingesne atrodančia prielaida, kad į sovietų vartotą žodį „sunaikinti“ įėjo ir sužeistieji, išeitų, kad bendri vokiečių kariuomenės koviniai nuostoliai Lietuvoje liepos mėnesį galėjo apytiksliai siekti daugiau nei 40 tūkst. karių, iš kurių apie 9 tūkst. galėjo žūti, apie 7,5 tūkst. – patekti į nelaisvę, o apie 23,5 tūkst. buvo sužeisti. Šie skaičiai atrodo įtikimi ir galėtų būti nelabai nutolę nuo tikrovės, palyginti su žinomais ir jau aptartais 3-iosios tankų armijos dokumentuose pateiktais vokiečių nuostoliais.

3.2. Raudonosios armijos nuostoliai Lietuvoje

Sovietų patirtus nuostolius Lietuvoje apskaičiuoti yra gerokai paprasčiau. Tiek 1-ojo Pabaltijo, tiek 3-iojo Baltarusijos fronto kovų žurnaluose pateikiami susumuoti viso liepos mėnesio nuostoliai. Tačiau vokiečių dalinių kovos ataskaitose apie sovietų nuostolius beveik neužsimenama, jie įvardijami labai abstrakčiai, fragmentiškai, o konkretūs skaičiai pateikiami retai. Dėl šios priežasties sulyginti abiejų pusių skaičių neįmanoma. Taigi, liepos mėnesį 1-ojo Pabaltijo fronto dalinių 12 878 kariai žuvo, 43 273 buvo sužeisti ir 666 dingę be žinios. Bendri koviniai nuostoliai – 56 726 kariai, dar 6 696 išėjo iš rikiuotės dėl ligų⁸³. Liepos mėnesį ši frontą sudarė per 220 tūkst. karių⁸⁴. Taigi, liepos mėnesį apie 28 proc. fronto pajėgų buvo išvesta iš rikiuotės. Tačiau, kaip jau minėta, pirmosiomis liepos dienomis frontas driekėsi ne Lietuvos teritorijoje, o nuo liepos 28 d. dalis jo linijos pasiekė net Rygos įlanką, todėl bendri Lietuvos teritorijoje patirti nuostoliai turėtų būti kiek mažesni.

Liepos 1–31 d. 3-iojo Baltarusijos fronto daliniai patyrė šiuos nuostolius: 16 783 kariai žuvo, 51 699 buvo sužeisti ir 923 dingo be žinios. Bendrus kovinius nuostolius sudarė 69 405 kariai, o dar 6 765 tą mėnesį susirgo⁸⁵. Liepos 5 d. frontą atitinkamai sudarė apie 319 tūkst. karių⁸⁶. Dėl liepos mėnesį patirtų kovinių ir nekovinių nuostolių apie 24 proc. į Lietuvą įžengusių fronto pajėgų buvo išvesta iš rikiuotės. Tiesa, pirmosiomis liepos dienomis fronto daliniai kovėsi ne Lietuvos teritorijoje. Liepos 1–10 d. 3-iojo Baltarusijos fronto pajėgos neteko apie 18 tūkst. karių (4 771 žuvę, 117 772 sužeisti, 1 469 susirgę)⁸⁷. Iš jų apie pusė galėjo būti prarasta ne Lietuvos teritorijoje. Taigi, Lietuvos teritorijoje fronte patirti nuostoliai – apie 67 tūkst. karių, iš jų koviniai nuostoliai – apie 61 tūkst. karių (15,3 tūkst. žuvusių, 45,7 tūkst. sužeistųjų).

Apibendrinant galima teigti, kad Raudonoji armija (1-asis Pabaltijo ir 3-iasis Baltarusijos frontai) 1944 m. liepos mėnesį Lietuvoje neteko apie 110 tūkst. kovotojų. Iš jų apie 26 tūkst. karių galėjo žūti, o apie 84 tūkst.

⁸³ Журнал боевых действий 1 ПрибФ. *Ten pat*, ф. 235, оп. 2074, д. 848, л. 103.

⁸⁴ *Ten pat*, л. 101.

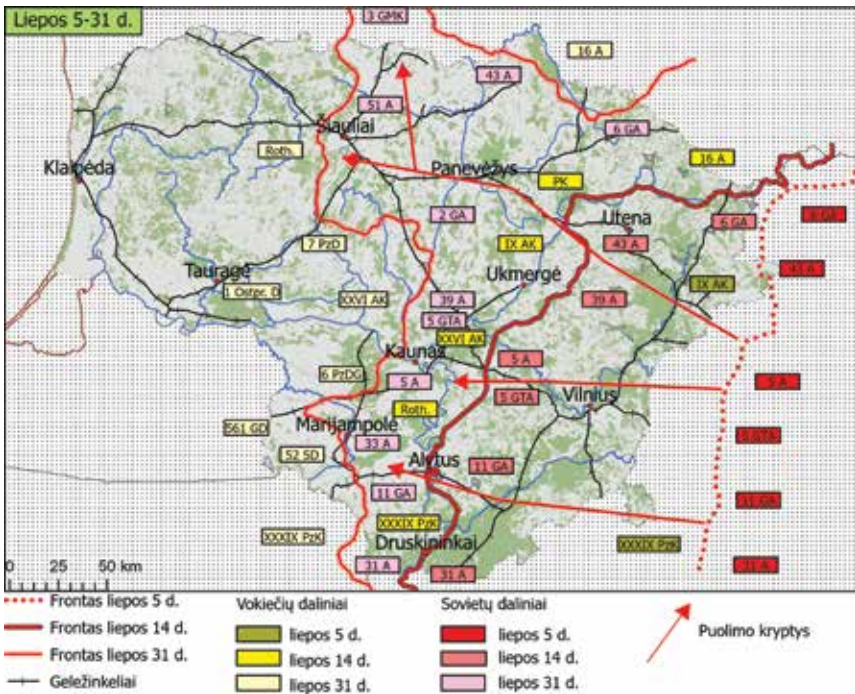
⁸⁵ Журнал боевых действий войск 3 БелФ. *ЦАМО*, ф. 241, оп. 2593, д. 332, л. 232–235

⁸⁶ *Ten pat*, л. 211.

⁸⁷ *Ten pat*, л. 232.

buvo sužeisti. Tai apie 2,75 karto viršija bendrus spėjamus vokiečių nuostolius, kas beveik tiksliai atitinka ir 5-osios armijos atvejį. Didesni sovietų nuostoliai galėtų būti pagrįsti puolančiojo ir besiginančiojo pajėgų santykiu ir sovietų karybos ypatumais.

IŠVADOS

8 žemėlapis. Fronto eiga Lietuvoje 1944 m. liepos 5–31 d. Nubraižyta autoriaus pagal: ЦАМО, ф. 500, он. 12466, д. 86; ф. 241, он. 2593, д. 332; Ф. 235, он. 2074, д. 848.

Antrojo pasaulinio karo frontas į Lietuvą grįžo 1944 m. liepos mėnesio pradžioje. Bagrationo puolamosios operacijos pradžioje, žaibiškai į priekį besiveržę Raudonajai armijai Vitebsko ir Minsko katiluose sunaikinus gausias Vermachto pajėgas, atsivėrė spragos vokiečių fronte, kas lėmė 1-ojo Pabaltijo ir 3-iojo Baltarusijos frontų pajėgų įžengimą į Lietuvą be-

veik nesutikus pasipriešinimo. Lietuvos kryptimi besitraukianti vokiečių 3-ioji tankų armija neturėjo pakankamai pajėgų sovietų kariuomenei sustabdyti, armijos aprūpinimo sistema buvo beveik visiškai žlugusi, o nedengiami jos sparnai neleido naujos gynybos linijos suformuoti.

Karo veiksmai Lietuvos teritorijoje 1944 m. liepos mėnesį vyko ke turiais etapais. Pirmajam etapui geriausiai tiktų sovietiškojo *blickkrygo* pavadinimas. Šiame etape 1-ojo Pabaltijo fronto puolimo ašis buvo nukreipta Kauno kryptimi, o 3-iasis Baltarusijos frontas nusitaikė į Vilnių. Nuo įžengimo į Lietuvos teritoriją liepos 5 d. iki Vilniaus užėmimo liepos 13 d. abiejų sovietų frontų daliniai į priekį žengė labai spėriai, nes pakankamai pajėgų vientisai fronto linijai sudaryti neturintys padiriki vokiečių daliniai buvo priversti trauktis vakarų kryptimi. Didžiausius iššūkius vokiečių vadovybei kėlė Baltijos skyde praminta fronte tarp 3-iosios tankų armijos ir 16-osios armijos atsiradusi spraga ir kita spraga pietų kryptimi su 4-ąja armija. Dėl šių spragų fronte vokiečių daliniams grėse apsuptis ir jie negalėjo ilgesniam laikui užimti gynybinių pozicijų. Ribotas pajėgas turinti vokiečių vadovybė prioritetą teikė mėginimui užkardyti pietinę spragą, atsiradusią fronte Vilniaus kryptimi.

Antrasis karo etapas Lietuvoje truko nuo liepos 14 iki 19 d. Šiomis dienomis vokiečiai, į Lietuvos teritoriją įvedę papildomus dalinius, sugebėjo suformuoti daugmaž vientisą gynybos liniją, o sovietų puolimo tempas sulėtėjo. Tuo metu Uteną ir Anykščius užėmusio 1-ojo Pabaltijo fronto dalinių puolimo tikslas, atsižvelgiant į kintančią situaciją, buvo nukreiptas ne Kauno, o Šiaulių kryptimi. Vokiečiams sutelkus gausenes pajėgas Kauno apylinkėse, sovietų vadovybė nusprendė išnaudoti vis dar neužkardytos Baltijos skylės potencialą ir smogti Panevėžio kryptimi. Šiam tikslui pasiekti buvo pradėtas pajėgų pergrupavimas. Jį atlikus, prie fronto buvo pritrauktos rezervinės 51-oji ir 2-oji gvardijos armijos. Tuo metu pietų Lietuvoje vokiečiai nespėjo vakariniame Nemuno krante suformuoti gynybos linijos. Čia 3-iasis Baltarusijos frontas po Vilniaus užėmimo pasiekė dar vieną reikšmingą laimėjimą – palaužęs vokiečių pasipriešinimą įveikė didžiausią gamtinę kliūtį pietų Lietuvoje ir užėmė placdarmus vakariniame Nemuno krante. Šis sovietų pasiekimas buvo pagrindas pradėti ruošti naujam puolimui Vokietijos sienų kryptimi.

Trečiasis karo etapas prasidėjo liepos 20 d. ir žymėjo 1-ojo Pabaltijo

fronto puolimo Šiaulių kryptimi pradžia. Vis dar vokiečių neužkamšyta Baltijos skyle pasinaudojusios sovietų pajėgos vos per savaitę užėmė Panevėžį ir Šiaulius, o iki liepos pabaigos priešakiniai Raudonosios armijos daliniai jau buvo pasiekę Rygos įlankos krantus ir atkirtę vokiečių armijų grupę „Šiaurė“. Tokią sovietų pajėgų sėkmę lėmė tai, kad vokiečių vadovybė klaidingai įvertino įvedamų rezervinių sovietų dalinių pajėgumus ir jų puolimo tikslus bei, nuvertinę Baltijos skylės grėsmę, nesiėmė reikiamų priemonių jai užkardyti. Liepos pabaigoje vokiečių 7-osios tankų divizijos kontrasmūgis į kairįjį 1-ojo Pabaltijo fronto sparną padėjo vokiečiams stabilizuoti frontą Žemaitijoje, tačiau tuo pat metu susilpnino jų pajėgumus pietų Lietuvoje, o tai prisidėjo prie tolesnių vokiečių pralaimėjimų.

Ketvirtasis karo etapas Lietuvoje prasidėjo sulig Kauno puolamosios operacijos pradžia liepos 28 d. Kad pasiektų Rytprūsių sienas, Nemuno fronte puolimą pradėję 3-iojo Baltarusijos fronto daliniai palaužė silpnesnių vokiečių pajėgų gynybą ir veržlaus puolimo metu apėjo Kauną iš pietų bei priartėjo prie Vokietijos sienų Suvalkijoje. Nors vokiečių vadovybė sovietų pajėgų puolimą numatė iš anksto, jai neužteko laiko pritraukti papildomų rezervų į Nemuno frontą, o 1-ojo Pabaltijo fronto dalinių puolimas Šiaulių kryptimi privertė vokiečius dalį pajėgų pasiūsti būtent šia kryptimi. Aršūs sovietų 3-iojo Baltarusijos fronto dalinių ir vokiečių 3-iosios tankų armijos mūšiai Suvalkijoje tęsėsi ir visą rugpjūtį.

Raudonosios armijos spartų veržimasi į priekį Lietuvoje lėmė kelios priežastys. Visų pirma – didžiulė sovietų kariuomenės gyvosios jėgos rezervų, šarvuotosios technikos, artilerijos ir aviacijos persvara. O vokiečiai dėl sąjungininkų invazijos Prancūzijoje nebeturėjo rezervų, kuriuos pasitelkus būtų buvę įmanoma užkamšyti spragas Rytų fronte. Tačiau ne ką mažiau svarbi priežastis buvo vokiečių generaliteto ir A. Hitlerio nesutarimai. Feldmaršalo V. Modelio siūlymas atitraukti armijų grupę „Šiaurė“ iki Dauguvos linijos ir panaudoti atsilaivinusius dalinius kontrasmūgiui rytų kryptimi būtų išsprendęs kritinę situaciją Rytų fronte. Tačiau A. Hitleriui nesutikus, šis planas įgyvendintas nebuvo, o fiurerio sprendimu Baltijos skylę užkamšyti turėjusios tankų divizijos Lietuvos teritorijos nepasiekė.

Liepa buvo dinamiškiausių kovų Lietuvoje mėnuo – tuo metu Rau-

donoji armija užėmė apie 61 proc. šalies teritorijos. Liepos pradžioje padrikai į vakarus besitraukiantys vokiečių daliniai mėnesio pabaigoje jau buvo suformavę vientisą gynybos liniją, kuri iki Bagrationo puolamosios operacijos pabaigos rugpjūčio mėnesį daug nebepakito. Liepos 5–31 d. Lietuvoje žuvo apie 26 tūkst. sovietų karių, o dar apie 84 tūkst. buvo sužeisti. O vokiečių apytiksliai koviniai nuostoliai galėjo siekti daugiau negu 40 tūkst. karių, iš jų apie 9 tūkst. galėjo žūti, apie 7,5 tūkst. patekti į nelaisvę ir apie 23,5 tūkst. būti sužeisti.

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

A – armija

A. K. – armijos korpusas

GA – gvardijos armija

GD – grenadierių divizija

GMK – gvardijos mechanizuotasis korpusas

GTA – gvardijos tankų armija

I. D. – pėstininkų divizija

KA – korpuso dalinys

LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas

Ostpr. – Ostpreußen

PK – Panevėžio komendantūra

Pz.D. – tankų divizija

Pz. K. – tankų korpusas

PzAOK3 – Trečioji tankų armija

PzDG – tankų divizijos grupė

Roth. – Rothkirchen

S. D. – apsaugos divizija

ЦАМО – Rusijos Federacijos gynybos ministerijos centrinis archyvas
(*Центральный архив Министерства обороны Российской Федерации*)

д. – byla

ф. – fondas

оп. – apyrašas

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Archyviniai šaltiniai:

Rusijos Federacijos gynybos ministerijos centrinis archyvas:

1. Ф. 235, оп. 2074, д. 848.
2. Ф. 241, оп. 2593, д. 332, 513.
3. Ф. 500, оп. 12466, д. 86, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 98.

Lietuvos centrinio valstybės archyvo skaitmenintų aerofotonuotraukų kolekcija iš JAV nacionalinio archyvo (National Archives and Records Administration (NARA) RG 373:

1. GX_735_SD.
2. GX_13016_SD_A.

Dokumentų publikacijos:

Hitlers Weisungen für die Kriegführung 1939–1945. Dokumente des Oberkommandos des Wehrmacht. Frankfurt am Main, 1962.

Spauda:

Ateitis, 1944, liepos 11, Nr. 157 (460), p. 1.

Ateitis, 1944 liepos 16, Nr. 158 (461), p. 1.

Literatūra:

1. Dobrovolskas, Jonas. *Tarybų Lietuva Didžiajame Tėvynės kare*. Vilnius, 1975, 231 p.

2. Dunn, Walter S. Jr. *Soviet Blitzkrieg: The Battle for White Russia, 1944*. London, 2000, 252 p.

3. Glantz, David M. *Belorussia 1944. The Soviet General Staff study*. 2001, 368 p.

4. Glantz, David M. House, Jonathan M. *When Titans Clashed: How the Red Army Stopped Hitler*. Kansas, 2015, 568 p.

5. Hinze, Rolf. *Das Ostfront-drama*. Stuttgart, 1987, 455 p.

6. Karvelis, Vladas. *Lietuvos TSR išvadavimas*. Vilnius, 1974, 167 p.

7. Katalynas, Kęstutis. Vitkūnas, Manvydas. Karių kapai Vilniuje, rasti archeologinių tyrimų metu. *Karo archyvas*, 2013, t. 28, 345–428 p.

8. Kuckailis, Ernestas. *Pavasariį paukščiai sugrįžta*. Vilnius, 2015, 288 p.
9. Mačiekus, Venantas. *Lietuvos valsčiai, Vepriai*. Vilnius, 2010, 1320 p.
10. Rudiger, Franz W. A. *Das SS-Fallschirmjägerbataillon 500/600 und die Kämpfe im Baltikum: Kampfauftrag Bewährung, Band 2*. Riesa, 2014, 438 p.
11. Stoliarovas, Andriejus. Mūšis dėl Kauno 1944 m. vasarą. *Kauno istorijos metraštis*, 2023, Nr. 21, p. 157–190.
12. Stravinskienė, Vitalija. Mūšiai dėl Vilniaus: 1944 m. liepos 6–13 d. *Karo archyvas*, 2023, t. 38, p. 162–188.
13. Sutkus, Darius. 1944-ųjų liepa: „Vilniaus katilas“. *Karys*, 2013, Nr. 7, p. 3–8.
14. Šironas, Gintautas. *Liepsnojantis Vilnius: liudininkų prisiminimai*. Vilnius, 2014, 168 p.
15. Tutkus, Vytautas. *Armija išvaduojoja*. Vilnius, 1984, 140 p.
16. Verkėlis, Antanas. *Kas sugriovė Vilnių*. Vilnius, 2015, 176 p.
17. Vitkūnas, Manvydas. *Antrojo pasaulinio karo lauko fortifikacijos įrenginių Vilniuje, Belmonto ir Srovės g. (Belmonto miške) archeologinių žvalgymų 2016 m. ataskaita*. Vilnius, 2017, 75 p.
18. Zizas, Rimantas. *Sovietiniai partizanai Lietuvoje, 1941–1944 m.* Vilnius, 2014, 607 p.
19. Žardinskas, Arvydas. *Juodoji Žolinė: sugriauto Vilkaviškio istorija 1944 m.* Kaišiadorys, 2023, 199 p.

PRIEDAI

1 priedas

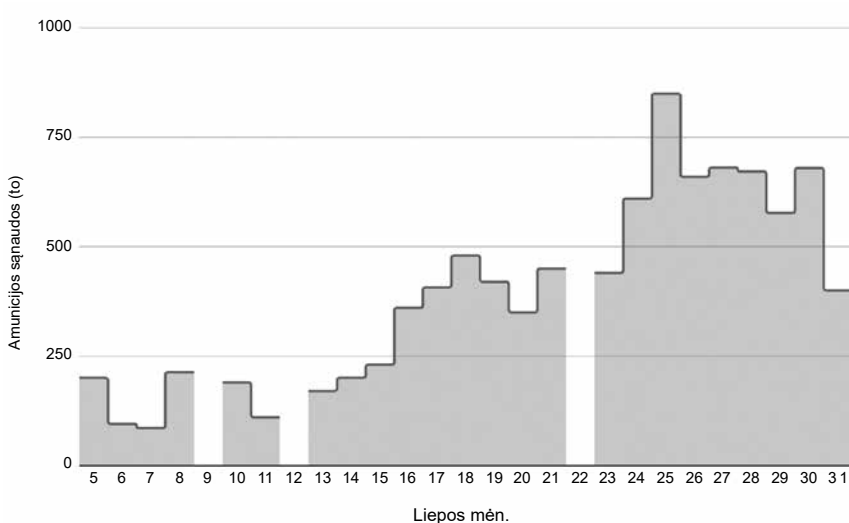
SSRS kariuomenės užimta Lietuvos teritorijos dalis 1944 m. liepos 5–31 d.

Lietuva – 65300 km ²				
Diena	Užimta teritorija, km ²	Užimta teritorija, %	Prieaugis (km ²)	Prieaugis, %
5	64	0,1	64	-
6	406	0,6	342	0,5
7	2722	4,2	2316	3,5
8	4011	6,1	1289	2,0
9	5549	8,5	1538	2,4
10	7653	11,7	2104	3,2
11	9153	14,0	1500	2,3
12	11789	18,1	2636	4,0
13	14073	21,6	2284	3,5
14	16732	25,6	2659	4,1
15	17438	26,7	706	1,1
16	17913	27,4	475	0,7
17	18713	28,7	800	1,2
18	18993	29,1	280	0,4
19	19104	29,3	111	0,2
20	20393	31,2	1289	2,0
21	20910	32,0	517	0,8
22	22835	35,0	1925	2,9
23	23569	36,1	734	1,1
24	24326	37,3	757	1,2
25	24578	37,6	252	0,4
26	27168	41,6	2590	4,0
27	28579	43,8	1411	2,2
28	30486	46,7	1907	2,9
29	34771	53,2	4285	6,6
30	37285	57,1	2514	3,8
31	40150	61,5	2865	4,4
Viso:	40150	61,5		

Sudaryta autoriaus remiantis: ЦАМО, ф. 500, оп. 12466, д. 86; ф. 241, оп. 2593, д. 332.; ф. 235, оп. 2074, д. 848.

2 priedas

3-iosios tankų armijos šaudmenų sąnaudos (tonomis) 1944 m. liepos mėnesį

Sudaryta autoriaus remiantis: ЦАМО, ф. 500, оп. 12466, д. 96.

Įteikta 2024 m. rugsėjo 23 d.

ACTIONS OF GERMAN AND SOVIET FORCES IN LITHUANIA IN JULY 1944

Divonis PILIČIAUSKAS,
Vilnius University, Faculty of History.

The aim of this article is to reveal and analyse the actions of the German and Soviet forces in the territory of Lithuania in July 1944. On the basis of the archival documents of the German and Soviet forces, the reconstruction of the combat actions and the course of the battles in Lithuania shows that the hostilities in Lithuania in July 1944 took place in four phases.

1. From the entry into Lithuania on 5 July until the capture of Vilnius on 13 July, the two Soviet fronts advanced with great haste as the German units, who did not have sufficient forces to form a solid front line, were forced to retreat westwards.

2. The second phase of the war in Lithuania lasted from 14 to 19 July, during which time the Germans were able to form a more or less coherent defence line in Lithuania, while the Soviets began to regroup as they reached the Nemunas and Šventoji rivers.

3. The third phase of the war began on 20 July and marked the start of the 1st Baltic Front's offensive towards Šiauliai. Taking advantage of the still unblocked Baltic gap, the Soviets captured Panevėžys and Šiauliai in just a week.

4. The fourth phase of the war in Lithuania began with the start of the Kaunas offensive on 28 July. The 3rd Belorussian Front, which had launched its offensive on the Nemunas Front, broke the defences of the weaker German forces and in a desperate offensive bypassed Kaunas from the south and approached the German border in Suvalkija.

The Red Army's rapid advance in Lithuania was due to several reasons. First of all, the overwhelming superiority of Soviet forces; but no less important was the disagreement between the German generals and Adolf Hitler. Model's suggestion to withdraw Army Group North to

the Daugava line and use the vacated units for a counter-strike to the east would have resolved the critical situation on the Eastern Front.

In July, the Red Army occupied about 61% of Lithuania. From 5 to 31 July around 26,000 Soviet soldiers were killed and another 84,000 wounded. Meanwhile, the German combat losses could have amounted to more than 40,000 soldiers, of whom about 9,000 could have been killed, about 7,500 captured and about 23,500 wounded.